

LOURDES TOLEDO

Memòria de dona

Durant dècades, la memòria de les dones havia restat en una mena de penombra. No havien sovintejat els documents o referents literaris, sobretot d'assajos i memòries, escrits per dones. Per bé que podria fàcilment al·ludir a veus ja clàssiques del gènere —com ara Virginia Woolf, Gertrude Stein, Katherine Mansfield, Simone de Beauvoir o Doris Lessing— gosaria dir que eren això, excepcions.

D'un temps ençà, però, l'escriptura testimonial, el tractament dels records i les diverses maneres d'evocar i contar la vida, ha pres consistència entre un seguit d'autores i ha generat un seguit d'obres literàries molt ben rebudes pels lectors i la crítica, tant al seu país d'origen com a casa nostra a través de traduccions. Són veus i mirades que ens arriben des d'àmbits literaris i periodístics ben diversos.¹

A pesar de viure un temps d'instantànies, en què impera la fugacitat de creació i publicació, així com una exposició excessiva en els espais públics virtuals, les diverses formes de literatura testimonial, entre elles les memòries d'autora, han pres volada i han assolit èxit editorial. I tot i que podria semblar així de senzill, és

—
| Lourdes Toledo (València, 1970) és periodista i escriptora. Col·labora habitualment en mitjans com *Eldiario.es*, *La Veu dels Llibres* i *L'Avenç*. Ha publicat recentment el dietari *La inquietud* (Pagès) i el llibre d'entrevistes *Contra tot pronòstic. Una cultura en construcció* (Afers)

¹ Sense necessitat de fer cap cronologia rigorosa —seria tediós i no escau—, aquesta és una selecció de llibres memorialistes d'autora que han posat en relleu l'impacte social i la qualitat i la bellesa literària d'algunes obres del gènere: *Lèxic familiar* (Natalia Ginzburg), *Vincles ferotges*, *La dona singular i la ciutat* (Vivian Gornick), *Una educació* (Tara Westover), *Mestissa* (Maria Campbell), *La vida material* (Marguerite Duras), *Records de la meua inexistència* (Rebecca Solnit), *L'any del pensament màgic* (Joan Didion), *Per què ser feliç quan podries ser normal?* (Jeanette Winterson), *Crazy Brave Una dona valenta* (Joy Harjo) i la trilogia autobiogràfica recentment publicada de Deborah Levy, *Coses que no vull saber*, *El cost de viure* i *Propietats reals*

una aposta una mica arriscada perquè fins fa no res —i això és un sentiment prou generalitzat entre moltes autores contemporànies a casa nostra— a les escriptores, d'aquí i d'altres llengües, se'ls havia demanat, molt més que no pas als escriptors, que es justificaren i s'explicaren davant de les seues obres de caire testimonial.

Així les coses, en els darrers anys hem vist arribar en traducció catalana uns quants títols de memòries d'autora certament heterogènies ja que, segons qui les escriu, s'acosten més a l'assaig literari o d'idees, a l'autobiografia novel·lada, allò que en diuen l'autoficció i, sovint, a la crònica social d'una època. Noms com Gertrude Stein, Natalia Ginzburg, Katherine Mansfield, Vivian Gornick, Maria Campbell, Marguerite Duras, Rebecca Solnit, Joan Didion, Tara Westover, Annie Dillard, Jeanette Winterson, Joy Harjo, Mireille Gansel, Jamaica Kincaid i Deborah Levy, entre altres, es poden llegir en traduccions i edicions acurades que fan palesa la vitalitat expressiva dels nostres traductors i la qualitat i sensibilitat d'alguns editors. Són editorials majorment independents, com ara L'Altra Editorial, Club Editor, Periscopi, Angle Editorial, Àtic dels Llibres, Els Llibres de L'Avenç, Les Hores i Lletra Impresa, entre altres, les quals han apostat per un ventall ben divers d'escriptores, tant pel que fa als seus moments literaris com als temes tractats, però també en termes d'estils i manera de mirar-se el passat i de desgranar-lo. Al meu parer, això, entre altres aspectes, és el que fa interessant, enriquidor i força divertit, llegir-les, rellegir-les i contrastar-les.

ALGUNS REFERENTS CLAU I UNA CONNEXIÓ IMPORTANT

En llegir la literatura testimonial d'autores contemporànies hom se n'adona de quins han sigut alguns dels referents literaris que sovint esmenten, i podríem dir que noms com ara Gertrude Stein, Katherin Mansfield, Margarite Duras i Virginia Woolf han estat ben presents en moltes autores posteriors. En el cas de Gertrude Stein, llibres com *Autobiografia d'Alice B. Toklas* és una obra que fou molt ben acollida en el seu moment i on Stein utilitza un recurs literari per escriure la seua pròpia autobiografia valent-se de la veu de la seua companya Alice B. Toklas. Amb «la distància necessària per no haver d'expressar, en tant que “jo” que escriu de si mateix, la seva subjectivitat i intimitat personal» —ha escrit Assumpta Camps, autora de la traducció— Stein camina per la casa que totes dues van compartir a París entre 1903 i 1933, per on desfilaren artistes i escriptors com Picasso, Hemingway, Braque... Tot plegat, un món i una època que se'ns presenten amanits amb anècdotes que capturen moments, colors i sensibilitats.

Pel que fa a Katherine Mansfield, una altra autora sovint evocada, Virginia Woolf va escriure: «Com a escriptora de contes, Katherine Mansfield era fora de sèrie.

Però el que ens interessa del seu diari és l'espectacle d'una ment —una ment terriblement sensible». Els *Diaris* de Katherine Mansfield, publicats pòstumament el 1927, revelen, a través d'escrits fragmentaris i nombroses cartes, una personalitat poc convencional per a l'època, aguda, observadora, autocrítica i càustica i una gran passió per viure i per escriure, malgrat la malaltia que l'anava minant.

Quasi mig segle després, però també decisiva, és *La vida material* de Margerite Duras, de 1987. Sobretot per la lectura que en fan les escriptores coetànies, una mena de paraula inspiradora per a moltes. En les seues memòries, Duras parla de les cases on ha viscut, els estralls de l'alcohol en la seua vida, el teatre, les mares boges, els homes i els fills, les dones brutes, la felicitat de ser lliure, la ciutat, el pànic, la frigidesa... I ho fa amb una mirada esmolada i encesa, amb passió pel detall i pel matís i la sensualitat amb què embolcallava la seua prosa, airejant veritats totalment contradictòries que sovint ens arriben com un cop de puny.

Aquests referents compartits —als quals se suma ara una selecció dels diaris de Virginia Woolf (Club Editor) i de Katherine Masfield (Angle Editorial)— però també una actitud vital i literària ferma i compromesa fan que, al marge de la diversitat entre aquestes autores, hi haja una connexió significativa i uns fils conductors entre les autores actuals que conreen la literatura testimonial, de tal manera que sovint unes obres ressonen dins de les altres. De fet, la majoria reflexionen sobre l'escriptura tenint com a referents els llibres que les han guiades i acompanyades al llarg de la vida. De maneres ben inesperades i diferents, la majoria de les autores s'apropen amb intel·ligència al fet de com i per què van esdevenir escriptores.

Uns altres temes als quals recorren sovint són la construcció d'una identitat cultural i de gènere, i la supervivència dins d'una minoria marginada. És el cas de Maria Campbell, mestissa del Canadà i activista pels drets dels indígenes, Joy Harjo, poeta india creek dels Estats Units, o Jamaica Kincaid i la crònica que fa de la submissió del poble caribeny enfront del poder colonial britànic. Totes tres referents de la literatura indígena. Però també hi té un pes important la construcció d'una identitat sexual, en ocasions homosexual, com ocorre en el relat de Jeanette Winterson, una autora que indaga sobre el passat dels seus orígens biològics en el si d'una família adoptiva amb una mare fanàtica religiosa i un pare passiu i submís.

La maternitat és un altre gran tema compartit, tractada des de punts de vista contrastats, tant des de la l'experiència de ser mares, com des de la perspectiva de ser filles. Ací el relat de Deborah Levy com a mare esdevé ben singular: impulsiu, profund i divertit. I en la crònica vital de la filla que fou Jeanette Winterson, l'autora es desfoga alhora que agafa distància emocional i inclou bones dosis d'humor i realisme: «si no puc quedar-me on soc, i no puc, posaré tot l'esforç en el fet d'anar-

me'n». Vivian Gornick, per la seua part, reconstrueix la vida al voltant dels vincles i la relació amb sa mare: «L'última escena de Vincles ferotges la tenia pensada des del principi. La mare em pregunta per què no me'n vaig, per què no surto de la seva vida. I jo tinc un peu a dins de casa i un peu a fora».

L'amor, en totes les seues dimensions, i en ocasions el sexe, és un dels grans protagonistes. Vist i tractat des d'òptiques ben distintes, en ocasions gens exemptes de comicitat i autocrítica, Gornick, Winterson, Campbell, Solnit, Kindcaid i Levy ens hi deixen en les seues memòries unes reflexions profundes i punyents: la seua capacitat de construir, desconstruir i reconstruir els sentiments i totes les possibilitats de viure l'amor des de la llibertat i la plenitud personal, sense renunciïes irreversibles: «L'amor no ho és tot. La feina és més important que l'amor. La meua mare —escriu Gornick— em va transmetre que l'amor era el més important a la vida d'una dona, i vaig créixer empresonada per aquesta idea de l'amor. És una idea que t'empresona la ment, l'esperit i les ganes de treballar (...). No podem basar la nostra identitat en l'amor. Freud deia que la vida és feina i amor, per aquest ordre. L'amor és important, però l'amor no ets tu». I Katherine Mansfield, per a qui l'escriptura passava per davant de l'amor, escrivia al seu diari ara fa un segle:

Quina creença tan insulsa i absurda, la que diu que l'amor es l'única cosa del món! I com l'ensenyem i la inculquen a les dones, una generació després de l'altra. I amb quina crueltat ens deixa impedides! Ens hem de desempallegar d'aquest ogre, i llavors... Llavors tindrem l'oportunitat de ser felices i lliures.

Ser filles, l'amor, ser mares, en definitiva, la família. Aquest és un altre dels temes sovint tractat en aquestes obres, d'altra banda un dels grans temes de la literatura universal. La família és, en especial per a Ginzburg, però també per a Winterson, Westover, Campbell, Levy, Duras, Harjo i Mireille Gansel un dels seus universos literaris: famílies retratades amb subtileza, dolor, comprensió, humor i profunditat, famílies trencades per l'exili, la intransigència o per la violència. Però també famílies diferents, ben poc convencionals, o famílies afectives com a puntals de vida, tal com les evoca Rebecca Solnit.

I, sobretot, aquestes memòries no s'entenen sense una paraula clau: feminisme. El feminisme i la consciència de gènere, l'autoafirmació de les dones, la reivindicació de la seua visibilitat social i dels seus drets, la seua manera d'estar al món. Tot això, en major o menor mesura, amb matisos diversos, amara aquests relats testimonials, immersos com estan en els canvis socials, culturals i polítics derivats del feminisme. La sororitat i l'experiència col·lectiva dins del moviment feminista

és una constant en Gornick, però també en Rebecca Solnit. Quin lloc ocupen les dones al món, com són vistes, percebudes i representades? Com es construeix i es veu a si mateixa una dona que decideix quedar-se fora de la maternitat i viure sola? Són algunes de les preguntes que aquestes autores es fan quan miren cap endins i cap al món exterior.

«NO ESCRIC SOBRE MI, SINÓ QUE M'UTILITZO A MI MATEIXA»

Veus la majoria rebels, crítiques, insòlites, i incòmodes en el seu moment algunes, clàssiques ja de la literatura. Sovint commovedores i poètiques, influents en el pensament contemporani, assagistes i periodistes prestigioses en alguns casos, novel·listes de gran trajectòria en altres, poetes consagrades, activistes socials, etc. Totes elles han dedicat, amb més o menys intensitat, una part de la seua creació a la literatura autobiogràfica i testimonial. Una literatura que és més exigent del que sembla a primera vista, perquè com agudament escriu Vivian Gornick en *Comptes pendents*: «per produir un treball de literatura i un testimoniatge arxiu d'experiència real, has de ser un bon escriptor».

Un bon escriptor, s'entén, en la mesura de ser capaç de prendre distància respecte de si mateix. De nou Gornick ho deixa clar quan diu:

No escric sobre mi, sinó que m'utilitzo a mi mateixa, faig servir la pròpia experiència emocional per escriure. Si em limités a escriure sobre mi seria una mala escriptora, faria escriptura confessional o terapèutica. Em faig servir a mi mateixa per donar forma al món de fora.

I aquest és un altre dels aspectes que les uneix: no escriuen sobre elles, sinó que totes elles fan servir l'experiència pròpia i les emocions retrobades per escriure i donar forma al món exterior, com apuntava l'autora de *Vincles ferotges*. Inspirades, en part, en escriptores com Natalia Ginzburg, un referent molt important per a Gornick, i Marguerite Duras, un far que guia part de l'escriptura de Levy, així ho han fet i ho han contat algunes d'elles.

TORNAR AL PASSAT PER A MESURAR LA DISTÀNCIA RECORREGUDA

És el cas de June Stifle (1940) —Maria Campbell a partir de la publicació el 1973 de *Halfbreed, Mestissa* en la traducció catalana— que, en un relat autobiogràfic, dona veu al seu poble a través de les contradiccions i les misèries, les pors i les vergonyes que els han dut a ser com són, a estimar-se i odiar-se alhora. Al bell mig d'un desfici emocional, on sembla impossible construir una vida, la tendresa i l'humor de

Campbell guaiten per la finestra de la seua existència, i de tantes altres, marcades per la pobresa i tot tipus de violència. I mentrestant, ens du a fer una relectura del relat històric hegemònic:

Quan penso en aquell temps i en aquella gent, m'adono que els pobres, siguen blancs o nadius, atrapats en una certa vida, no poden recórrer mai als homes de negocis ni als polítics d'aquest país. Per més que ho prometen, no canviaran mai res perquè són ells que perpetuen d'amagat les coses que diuen combatre en públic, hi estan involucrats.

Per la seua banda, la poeta Joy Harjo evoca i desgrana en *Crazy Brave, Una dona valenta* el seu itinerari vital fins a convertir-se en poeta. Nascuda a Tulsa, Oklahoma —la destinació final del Camí de les Llàgrimes, nom històric que rebé la ruta del desterrament (i la marxa forçada) dels indis durant el segle XIX— el relat de Harjo mostra la complexitat de construir una vida sent dona, índia i pobra al bell mig de l'Amèrica profunda en els anys seixanta. En paraules de Sandra Cisneros:

Harjo ha estat sempre capaç de mirar amb altres ulls a banda dels seus. Les seues memòries honoren el seu itinerari personal tant com el de tots aquells que es quedaren al llarg del camí. El viatge i la protagonista són un regal per a tots aquells que lluiten per obrir-se camí.

Una altra manera ben distinta d'evocar el passat és la de Rebecca Solnit (Bridgewater, Connecticut, 1961). Assagista de llarg recorregut sense la qual no s'entén l'assaig contemporani nord-americà, Solnit ha escrit en *Records de la meua inexistència* una crònica personal amb la qual «torna al passat per a mesurar la distància recorreguda», i alhora un assaig intel·lectual i agut, ric en pensaments, preguntes i reflexions.

En *Records de la meua inexistència* allò personal i emocional —indestriable del pensament, com diu l'escriptora Jeanette Winterson— esdevé universal. Política-ment compromesa amb el feminisme, un tema al qual ha dedicat llibres com ara *Els homes m'expliquen coses* i *La mare de totes les preguntes*, i combativa en defensa del medi ambient i els drets dels pobles indígenes, Solnit mira cap enrere i ens diu:

Quines versions de la història ens podem imaginar i explicar? [...] Al capdavall, ser escriptora em va ajudar a assumir la tasca que tothom ha d'afrontar a l'hora de construir-se la vida: ser conscient del que són els relats dominants, saber si ens serveixen o no i com podem crear-ne versions amb espai per al que som i per al que considerem important.

Sobre Vivian Gornick (Bronx, Nova York, 1935) hi hauria molt a dir. Amb una trajectòria llarga i consolidada com a assagista i periodista, Gornick és autora de dos relats testimonials ja clàssics: *Vincles ferotges* i *La dona singular i la ciutat*, escrits amb una prosa farcida de records i reflexions, una autoficció entre el relat autobiogràfic recordat i la memòria novel·lada. *Vincles ferotges*, crònica i retrat també d'una època, és una narració colpidora sobre la relació entre una filla i una mare i el destí de moltes altres dones. *La dona singular i la ciutat*, íntimament lligat amb el primer, dona moltes pistes per a entendre el Nova York del segle passat de la mà d'una dona filla d'immigrants jueus, crescuda al Bronx, doblement divorciada i sense fills, que viu sola al Greenwich Village i és, certament, singular i única per la força i l'honestetat amb què es mira la vida, la gent, els carrers i la manera com ho conta.

En una geografia i un temps ben distints, Simona Škrabec (Ljubljana, Eslovènia, 1968) ha recreat el tema de la identitat en *Torno del bosc amb les mans tenyides*, un llibre en el qual la força de la natura, les escenes quotidianes, les sensacions recordades i els viatges acompanyen aquelles experiències personals de l'autora que parlen de pèrdua, d'identitat, del desarrelament d'algú que va deixar la seua terra i acaba per no sentir-se pròpiament d'enlloc, de la fugida i alhora la recerca d'un mateix que suposa el viatge constant.

Nascuda el 1959 a Johannesburg (Sud-àfrica), Deborah Levy és l'autora d'una trilogia autobiogràfica: *Coses que no vull saber*, *El cost de viure* i *Propietats reals*. En aquesta obra Levy evoca canvis, ruptures, decisions, fracassos, èxits, dubtes, angoixes, però també respirs i moments de goig amb un estil desimbolt, sensual i magnètic. Amb anècdotes divertides i un humor que no mira pèl, i sempre des de la llibertat de contar sense complexos, Levy es mostra oberta, provocadora i directa en els seus textos autobiogràfics, on deixa un bon grapat de reflexions pregones.

Amb pocs filtres, però amb elegància i tacte, aquesta escriptora —també dramaturga— sap fins on pot donar i la seua prosa respira teatralitat darrere d'una posada en escena que fa de qualsevol fet quotidià —com ara no trobar les claus a la bossa o la impertinència d'una avaria en la bicicleta elèctrica mentre puja un turó— moments narratius intensos i inoblidables. Levy es retrata amb ironia en una «autobiografia en construcció», com ella mateixa diu, dins d'un viatge literari vertiginós i desacomplexat.

Finalment, i per a tancar aquest recorregut que no pretén, ni molt menys, ser exhaustiu, faré esment de dos llibres singulars: el primer, *Traduir com transhumar*, un relat breu, profund i bellíssim on Mireille Gansel, filla de jueus refugiats hongaresos i criada a França en el si d'una família tolerant i culta on es parlaven diverses llengües, evoca la seua vida a través d'una passió i un ofici: el llegat lingüístic

familiar, la poesia i la traducció. El segon, *Per què ser feliç quan podries ser normal?* de Jeanette Winterson. Unes memòries escrites amb ferro roent, que l'autora ha sabut deixar refredar i reprendre amb el temps. A pesar de la cruesa dels fets narrats, Winterson no hi jutja, ni crida, ni hi aboca ressentiment, sinó que defuig el fatalisme i el sentimentalisme per narrar una vida extrema en molts sentits amb serenitat i enteresa. Amb un humor que posa llum sobre qualsevol ombra i una mica de pau sobre el desassossec, l'escriptora anglesa es llança amb saviesa a la recerca d'una identitat.

Coratge (va marxar de casa als setze anys), supervivència emocional o atzar? Potser de tot una mica, però sobretot, una adolescència i una vida plena de llibres, la de Jeanette Winterson.

La mare —escriu— no volia que em caiguessen llibres a les mans. No se li va acudir mai que era jo la que queia dins dels llibres, que m'hi ficava a dins per sentir-me segura i que la literatura no és un lloc on amagar-se. És un lloc on trobar-se [...]. Per mi, que em fascina la identitat i com et defineixes a tu mateixa, aquells llibres (Gertrude Stein i Virgina Woolf) van ser crucials.

Rebels, coratjoses, intel·ligents, heterodoxes i sensibles, a través de la literatura testimonial les autores aquí esmentades, retroben el passat i els protagonistes de molts passats que busquen ser contats. «Les paraules han d'obrir la ment [...]. O morim pel passat o ens convertim en artistes», escriu Deborah Levy mentre evoca els pensaments de Marcel Proust en *El temps retrobat*: «Les idees són succedanis dels dolors; en el moment que aquests es transformen en idees, perden una part de llur acció nociva sobre el nostre cor». Potser és per això que moltes d'aquestes dones han fet del dolor una literatura plena d'idees, sentit i inspiració. I en aquest sentit, Annie Ernaux, darrer Premi Nobel de Literatura (amb obra traduïda al català per Valèria Gaillard a Angle editorial), és un exemple esclatant, però mereix consideració a banda. En una altra ocasió. ◀